

VOLKSKUNST

INSTITUUT VOOR VLAAMSE VOLKSKUNST

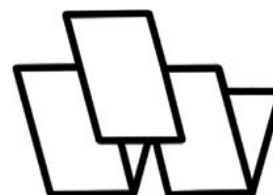
INHOUD

EDITORIAAL - Over leven	1
ADVERTENTIE	4
INTERVIEW - Gefascineerd door volkscultuur.	5
STREEKDRACHTEN	9
De streekdracht van de vrouwen in de Hoge Ardennen	9
PUBLICATIES	15
Dansbundel - Dansen uit Hoogstraten	15
REDACTIONEEL.	17
Abonnementen 2013	17
Opmerkingen, reacties en bijdragen	18
MOEDERTAAL - Eigen aard	19
VOLKSCULINAIR	21
Verdwenen uit ons geheugen.	21
Het varken wordt geslacht	22
'Gepeste' Kop.	24
VOLKSGEBRUIKEN	25
Kerstrituelen om niet te vergeten in het Dijleland (Vlaams-Brabant)	25
VOLKSVERHALEN - Verhalen rond de Camino Santiago de Compostela	29
UNESCO	32
COLOFON	32

v.u. G. Laekeman,
Dorpsstraat 83, 9190 Stekene

INSTITUUT
VOOR
VLAAMSE
VOLKSKUNST

VLAAMS
DANSARCHIEF

*

VLAAMS
VENDELARCHIEF

*

STREEKDRACHTEN
COMMISSIE

JAARGANG 37
NUMMER 4
DECEMBER 2012

DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT
VOOR DE STUDIE EN DE VERSPREIDING VAN
DE VLAAMSE VOLKSCULTUUR
Afgiftekantoor Lokeren 1 - P 706365

België
P.B.
9160 Lokeren 1
8/4264

VOLKSKUNST

UNESCO

**Het IVV is geaccrediteerd door UNESCO als
expertisecentrum voor Immaterieel Cultureel Erfgoed**

COLOFON

Volkskunst is het kwartaalblad van het Instituut voor Vlaamse Volkskunst.

Jaargang 37 - nummer 4 - december 2012

Aan dit nummer werkten mee:

Stefaan Haesen, Gert Laekeman, Johan Lambrechts, Marcel Oelbrandt, Henri Vannoppen en Jos Van Eyken.

Iedere auteur is inhoudelijk verantwoordelijk voor zijn/haar bijdrage.

Overname van artikels is toegestaan mits bronvermelding.

Het gewone abonnementsgeld voor 2013 voor personen bedraagt 15 euro. Buitenlandse abonnees betalen 20 euro. Verenigingen en organisaties kunnen zich abonneren voor 17,5 euro en ontvangen dan elk kwartaal twee gedrukte exemplaren. Voor 25 euro krijgt je groep daarnaast een gepersonaliseerde toegang tot de IVV-website. Daarmee kan je samenvattingen van dansen en vendelreeksen afhalen en Volkskunst in digitaal formaat.

Abonnementsgeld over te schrijven op bankrekening IBAN nr. BE14 4163 0794 5183, BIC code KREDBEBB van IVV vzw, Dorpsstraat 83 te 9190 Stekene, met vermelding van 'Volkskunst' en naam en adres van de abonnee.

Proefnummers van dit tijdschrift kunnen gevraagd worden aan:

IVV-secretariaat, p/a Zwaluwstraat 16, 9160 Lokeren, tel. 0476 35 59 76,

e-post secretariaat@instituutvlaamsevolkskunst.be

Alle IVV-uitgaven kunnen ook besteld worden bij onze medewerker:

Paula Wouters, Herentalsebaan 73, 2240 Zandhoven, tel. 03 475 12 05.

of via de IVV-website www.instituutvlaamsevolkskunst.be en e-post bestellingen@instituutvlaamsevolkskunst.be

EDITORIAAL

Over leven

Niemand heeft de absolute zekerheid dat hij morgen nog leeft. Maar wat morgen ook mag brengen, het verleden behoort ons toe. Rond het jaareinde blikken we dus terug op enkele feiten uit het nabije verleden en wenden we ons steven naar de toekomst, tevens verwijlend bij het heden.

Premetrostation 'Handel'. Ik klim de trappen op en kom in de omgeving van het Stuyvenberg ziekenhuis in Antwerpen. Enkele minuten later sta ik in de kamer bij Sus (Geens). Sus herkent mij, het doet ons allebei zichtbaar deugd. Ik zit aan het ziekbed van een monument in de Vlaamse Volkskunst. Bewegen valt hem moeilijk, maar zijn geest werkt. Sus prevelt. Ik leg mijn oor aan zijn lippen en hoor: ... 42 publicaties ... Ja Sus, je hebt meer dan duidelijk gemaakt aan de wereld waarvoor je stond en staat. Naast al die publicaties van IVV waar jij een sterke hand in had, zijn er nog tal van onafgewerkte manuscripten in je archieven. Nu gaat je gezondheid echter voor. We duimen voor een zo goed mogelijk herstel, omringd en gesteund door zoveel fijngevoelige mensen in je familie.

De week van de smaak hebben we ook weer overleefd. Het welslagen van initiatieven in Vlaanderen hing eens te meer af van vrijwillige inzet. In Stekene hielden we er een aantal fijne koekjes aan over. De plaatselijke cultuurdienst organiseerde voor meer dan 100 aanwezigen een heuse verkiezing op basis van smaak, receptuur en toch ook het aantal supporters. Het Stekens mes, het cramme-koekje, het baksteenkoekje, het viskoekje en de Stekense tegel namen het tegen mekaar op. De ontwerpers-makers lichtten hun creatie geschiedkundig en culinair toe. Zowel professionele bakkers, gelegenheidskoks als een schoolgemeenschap waren betrokken partij. Het volk koos. Deelnemen was eens te meer belangrijker dan winnen. Proficiat aan het Gemeentebestuur, inzonderheid de dienst cultuur, voor het dynamiserend initiatief. De formules kan gerust herhaald worden met een ander gerecht of lekkernij. Aan belangstellende proevers geen gebrek.

Het tweede traject Vlaamse Dansen van Danspunt blijft vaardige danslustigen aantrekken. Bij het inluiden van 2013 hebben we al drie cursusdagen achter de rug. IVV faciliteert mee door het aan gunstprijs ter beschikking stellen van publicaties (zie ook de advertentie verder in dit nummer van Volkskunst). IVV engageert zich tevens op de dansvloer via het 'leveren' van dansleiding. Nieuwe creaties maken een belangrijk deel

van de leerstof uit. Daarnaast zoeken dansleiders tevens naar variaties op traditionele dansen, zoals bijvoorbeeld de Oogstkoekenkermis. Dergelijke initiatieven kunnen een meerwaarde betekenen. Zeker wanneer ze de verspreiding van dansen in en buiten Vlaanderen bevorderen. Er blijft wel een huizenhoge nood bestaan aan eenvoudige dansen om mensen zonder al te veel danservaring te activeren. 'It takes a genius to be simple'⁽¹⁾ blijft nog steeds van kracht. Globaal blijken trajecten Vlaamse dansen toch rendabel. Het verdient overweging om het initiatief te bestendigen in de toekomst. Overdracht van kennis en kunde werkt inspirerend: als een basis voor overlevering en overleven.

Ondertussen heeft IVV er zijn eerste ongesubsidieerd werkjaar opzitten. Overleven zonder structurele inkomsten lukt totnogtoe. Het geeft een ontspannen gevoel niet meer in het subsidie-keurslijf te moeten lopen. De werkgroepen werken rustig verder in een dienende opdracht aan de immaterieel culturele erfgoedgemeenschap. Het Instituut voor Vlaamse Volkskunst is geen ledenvereniging. Bijdragen van de werkende leden volstaan hoegenaamd niet om IVV financieel zelfredzaam te maken. De abonnementsgelden voor Volkskunst zijn wel dekkend van druk- en verzendingskosten. Daarom besloten we tijdens de jongste Raad van Bestuur om Volkskunst verder uit te geven a rato van vier nummers per jaar. Ons tijdschrift blijft dus een belangrijk middel tot communicatie. IVV ondersteunt volkskunst minnend Vlaanderen via zijn boeken en bundels. We stellen die ter beschikking aan gunstprijzen, om de drempel zo laag mogelijk te houden. Dat beperkt de mogelijke inkomsten, maar helpt het afnemend veld. Teneinde de verspreiding van de boodschap nog meer te bevorderen overwegen we de mogelijkheid om publicaties gewoon beschikbaar te stellen via onze webstek. We houden ook in die omstandigheden een beperkt aantal gedrukte bundels beschikbaar.

In 2012 sloot IVV een akkoord met het KADOC. KADOC is het Documentatie- en Onderzoekscentrum voor Religie, Cultuur en Samenleving van de Katholieke Universiteit Leuven. De medewerkers van KADOC sporen in de mate van het mogelijke zowel historisch als actueel erfgoed op. Via wetenschappelijke inventarisatie wordt het toegankelijk gemaakt voor het publiek. Steeds meer organisaties, families en personen hebben de weg naar KADOC gevonden om er hun vaak rijke en waardevolle archieven in bewaring te geven. Het onderzoekscentrum heeft meer dan 30 strekkende kilometer ruimte beschikbaar voor het bijhouden en beheren van archieven. Archiefstukken kunnen opgespoord worden via gestructureerde indexen. Het materiaal kan in de bibliotheek van KADOC geraadpleegd worden na reservatie. Fotograferen of kopiëren ter plaatse

1 Pete Seeger

bisschop die de abdij bezocht en zich ergerde bij het zien van de borsten van de zeenimfen. Hij wilde deze onzedelijke fontein verwijderen. Maar wat je nu denkt is waar: de sterkste trekossen uit de hele omgeving slaagden er niet in de stenen te verplaatsen. Dit werd gezien als een miraculeus teken. De fontein moest gewoon blijven staan waar hij stond.

Tien kilometer verder stap ik door Sarria. Ik wandel er door enorm grote kastanjabossen. Kastanjes zijn er een gegeerde lekkernij. Een middeleeuws recept schrijft voor dat men ze moet koken zo lang als de tijd die men nodig heeft om drie rozenhoedjes te bidden. Sarria had niet altijd een goede faam. Een Duitse arts-pelgrim die er in 1494 voorbij stapte, beschrijft de stad als klein, gelegen in een vruchtbaar en heuvelachtig gebied dat niet dicht bevolkt is. De mensen leven er hoofdzakelijk van varkensvlees en zijn in al hun handelingen onrein, smerig en schunnig. Geen compliment voorwaar, maar tijdens mijn nacht in Sarria heb ik hier toch niets van gemerkt.

De volgende dag kom ik in 'Palas del Rei'. Een veelbelovende naam, hoewel. Ik stap er voorbij het plaatselijk voetbalveld. Er is supporterslawaaï. Een match? Ik kijk even over het muurtje en zie jongeren voetballen. Inderdaad, het is zaterdag vandaag. Zouden mijn kleinkinderen Tom en Kobe nu ook aan het sjotten zijn. En winnen?

Tegenover het veld is er een restaurantje. Ik eet er 'calamares', laat er mijn klederen wat drogen. Kim – de naam zegt het: een Koreaan – zit er ook. Hij haalt zijn computer boven. Is druk aan het typen. Moest men een beeld maken van de moderne pelgrim, hij zou model kunnen staan: voorovergebogen, niet tegen de wind in, maar tikkend op een pc.

Ik zoek even in mijn gids of er iets te bezoeken valt in Palas del Rei. Hij vermeldt niets speciaals, maar als 'petite histoire' lees ik dat de 'donas' hier de pelgrims kwamen bekoren en op voorhand in een pelgrimsbed gingen liggen.

Ik blijf er echter niet slapen. Kan er dus niet van meespreken of dit nu ook nog zo is. De straffen voor deze prostituees waren niet min: "Zij zijn door de duivel geïnspireerd en verdienen geëxcommuniceerd te worden. Meer nog, men moet ze aanhouden, aan de schandpaal binden, hun neus afsnijden en ze op die manier publiek vernederen."

Het laatste verhaal dat ik zou kunnen vertellen gaat over het ontstaan van Santiago de Compostela. Maar hiermee begon ik een jaar geleden mijn verhalenreeks.

de biechtstoel. Ik had toen de indruk dat de zusters er in geslaagd zijn hun weg te vinden in de snel veranderende wereld van nu.

Maar niet alleen heiligen vergezelden me op de weg. Karel de Grote kwam ik verschillende keren tegen. Bij ons aan de Maas, in de Charente, in de Pyreneeën, en ook diep in Spanje.

Van Sahagun, in de Spaanse Meseta, herinner ik me een lief bakkerinnetje dat ons een Leffe inschonk, en dat ze ons een speciaal 1-novembergebakje meegaf als 'slaapmiddel'. Maar ze vertelde ook het verhaal over de lansen die bomen werden. Dit gebeurde tijdens de periode dat Karel de Grote in Spanje verbleef. Op de vooravond van een veldslag tegen de Moren hadden sommige van zijn ridders hun lans voor hun tent in de grond geplant. De volgende morgen groeiden er takken en bladeren op deze lansen. Dit was een teken dat de ridders aan wie de bloeiende lansen toebehoorden in de strijd zouden sneuvelen en de palm van het martelaarschap gingen verdienen. Gedurende de nacht hadden de lansen bovendien wortel geschoten zodat ze niet meer uit de aarde gerukt konden worden. De rijen ranke populieren die nu, buiten de stad de Cea omzomen, zijn gegroeid uit die lansen, aldus het lieve bakkerinnetje.

Op 120 km van Santiago ligt Samos. Dit stadje is een aangename verrassing. Er is een abdij, een van de beroemdste van Galicië. Ze ligt net niet op de pelgrimsweg. Maar pelgrims vinden er wel een refuge. Om de abdij te bezoeken moet je drie euro betalen. Niet duur, maar noch gehandicapt noch pelgrims krijgen er vermindering. Bovendien spreekt de gids alleen maar Spaans. Ik weet dus niet of zij het plezierige verhaal van de fontein met de zeemeerminnen verteld heeft. Dit gaat over een

wordt daardoor mogelijk. De jongste Algemene Vergadering van IVV op zaterdag 24 november had plaats in de lokalen van KADOC.

IVV verankert zich nog in andere culturele erfgoedorganisaties. Zo heeft IVV een zijte in de Algemene Vergadering van Heemkunde Vlaanderen. De lopende vacatures

in Heemkunde Vlaanderen werden ondertussen ingevuld. De organisatie kan nu op volle kracht varen, steunend op de tienduizenden vrijwilligers en sympathisanten in de heemkundige kringen. IVV streeft naar geregelde bijdragen in de Bladwijzer en mogelijke medewerking aan de thematische nummers van het Tijdschrift, twee waardevolle publicaties van Heemkunde Vlaanderen.

IVV houdt aan zijn 'klassiekers'. Het vendeltreffen op zondag 25 november jl. is daar één van. Het jaar 2014 betekent niet alleen 100 jaar wereldoorlog I; in datzelfde jaar viert IVV zijn 50-jarig bestaan. We werken nu al aan diverse activiteiten en initiatieven om IVV in de schijnwerpers te plaatsen. Al blijft het IVV-bestaan financieel gehypothekeerd, het moet lukken om met diverse partners uit het erfgoedveld een voldoende verspreidingsgraad te garanderen van een rijke inhoud. Het Instituut voor Vlaamse Volkskunst behoort immers tot de senioren in het erfgoedlandschap: een monument dat niet alleen overleeft, maar ook daadwerkelijk leeft.

We wensen langs deze weg aan alle ons dierbare erfgoedzorgers deugddoende inspiratie in 2013 !

Gert Laekeman

Voorzitter IVV

ADVERTENTIE

Jan De Maertelaere bvba

the best bobbins in the world

Welkom op onze nieuwe website

www.bobbins.be

Jan De Maertelaere bvba
Bedrijvenlaan 12 | B-9080 Lochristi | Belgium
T 0032 (0)9 230 67 18 | F 0032 (0)9 232 11 75
jan@bobbins.be

VOLKSVERHALEN

Verhalen rond de Camino

Santiago de Compostela

Op 12 november, vijf na drie, stapte ik, onder begeleiding van doedelzakmuziek, in Santiago de Plaza del Obradoiro over en kon ik er Cécile omarmen. Een onvergetelijk moment. 2000 kilometer had ik gestapt. Een enorme belevenis, ook op volkscultureel gebied.

De hele Camino door werd ik 'vergezeld' door heiligen die 'er voor zorgden' dat ik veilig in Santiago toekwam.

Vele verhalen heb ik gehoord en gelezen over de maagd Maria. Hoe vele keren kwam ik in een kerk waar ze vereerd werd omdat men er haar beeld ooit uit een holle boom of een onderaardse schuilplaats haalde waar zij veilig verborgen was voor de 'heidenen'.

Ik begon mijn verhaal met de vraag van dokter Vercammen over een volle aflaat. Behoort dat tot de geloofspunten of moeten we dat verwijzen naar het pure volksgeloof?

Ik schreef toen: "Wil je misschien een volle aflaat verdienen?", vroeg dokter Vercammen me lachend tijdens mijn laatste bezoek. Daaraan had ik nog niet gedacht. Maar het is natuurlijk mooi meegenomen dat mijn zonden - waaraan ik toch wel plezier beleefde - bij mijn aankomst in Compostela vergeten en vergeven zijn.

Bij mijn terugkeer vroeg ik aan een specialist in Kerkelijk Recht, Pater Backeljauw, hoe dat nu zat met die volle aflaat. En of die ook telde voor wat ik in de toekomst zou mispeuteren. In de geest van Luthers tijd antwoordde hij al lachend: Johan, als ge genoeg betaalt wel!

Ik herinner me een plezierig gesprek met een jonge zuster in de kerk van 'Sinte Mette' in Tours. Er was daar een biechtvader aanwezig. Ik vertelde de zuster al glimlachend dat ik eigenlijk niet moest biechten want dat ik hoopte op een volle aflaat bij mijn aankomst in Santiago. Maar ze had humor en antwoordde me onmiddellijk dat mijn rugzak heel wat minder zou wegen en de tocht gemakkelijker zou verlopen na een bezoekje aan

11. De wonderbare kracht van Kerstmis

De volksoverlevering verleent een wonderbare macht aan de kerstnacht. Te Erps-Kwerps en te Meerbeek beweerde men dat met kerstnacht de dieren rechtstaan in de stal. Een takje dat men om middernacht met Kerstmis van een kerselaar of van een appelaar snijdt, bloeit volgens de Erps-Kwerpse overlevering in de Meimaand. In Kwerps hoorde men veel volkswijsheid rond Kerstmis: “Wat op kerstavond gezaaid wordt, bederft niet al was het op sneeuw gezaaid”, “Wanneer men op kerstnacht onder het twaalf uur slaan een kerselarentakje afsnijdt, dan zal het takje op lichtmis bloeien”, “Op kerstnacht op slag 12 uur staan de bijen enige tijd te gonzen in hun korven”. Zelfs de imker merkt dan dat het Kerstmis is.

12. De Middernachtmis

Pierre Angelroth gaf ons in 1994 een beeld van de Middernachtmis in de jaren 1930 in Kortenberg: “Het waren meestal gladde wegen om de kerk te bereiken. Er was weinig licht. Men bevroor in de kerk van de koude. Gelukkig was er wijn met kaneel wanneer we thuiskwamen van de Middernachtmis.”

Voor de Passionisten van Wezembeek-Oppem waren bekend om hun Middernachtmis. Vanuit Kwerps ging men naar Oppem om daar de Middernachtmis te volgen.

De Middernachtmis had in Erps in 1991 plaats om 24u. In 1992 speelden de plechtige communicanten van 1993 hun rol. Er was een herder - mijn zoon Maurits Vannoppen – met een oude hoed, een schapenvacht en een lange houten boomstok. Soms werd er ook een kindje gedoopt tijdens de Middernachtmis. Met de jaren werd de mis vervroegd. ‘Stille Nacht, heilige Nacht’ is en blijft zeker het bekendste kerstlied, dat op het einde van de Middernachtmis in de kerken weerklinkt.

13. De vredesboodschap

De wapens zwijgen met Kerstmis dan meestal ook enkele uren in conflictgebieden want Kerstmis is de dag dat ze niet schieten, de dag van de vrede. Tijdens kerstnacht 1914 werd aan de IJzer een remonstrans over de IJzer getrokken als symbool van vrede. De Duitse soldaten leverden ze af aan de Belgische soldaten, waar aalmoezenier Vandermeiren uit Kampenhout ze ontving. Sigaretten en pakjes werden langs weerszijden over en weer gegooit. Soldaten van beide vijandige legers verbroederden. Daarmee waren de officieren van de verschillende legers niet gediend. Iedereen was de oorlog moe. Dat was de vredesboodschap van de soldaten langs beide kanten van de IJzer. Men hoopte op vrede.

INTERVIEW

Gefascineerd door volkscultuur

Ik ga terug naar het einde van de zestiger jaren, begin 1970. Er is een volksdansfestival in Leuven, ik geloof zelfs dat er gedanst wordt in de aula van de Universiteit. En er wordt ook gevendeld. Een hele reeks jongens brengt een spectaculaire acrobatische vendelreeks. Eén man steekt met kop en schouder boven iedereen uit. Dat beeld is me steeds bijgebleven.

Marcel Oelbrandt (l.) in de zittingzaal van het eerste internationaal forum (2009) voor de bescherming van bedreigd cultureel erfgoed in Jiuzhaigou, China.

En die man heb ik nadien regelmatig teruggezien. Ik zit nu in de hof bij hem, tussen de fuchsia's en de geraniums. Het is waarschijnlijk een van de laatste zomeravonden waarin we kunnen genieten van de tuin, samen gezellig buiten met een drankje, onder een blote sterrenhemel.

Marcel Oelbrandt vertelt over zijn volkskunstleven. Neen, hij is geen echte oude flandrien, nog niet. Maar ter gelegenheid van zijn pensionering vond ik het wel de moeite om hem

voor één avond tot de galerij van de flandriens toe te laten.

Het valt dadelijk op dat hij 'op rust' is: ik zie drie kleinkinderen spelen in huis. Ze komen 'wat later dan gewoonlijk' slaapwel zeggen aan opa en aan de onbekende bezoeker. Ik herken, zoals zovelen onder ons, de situatie. “Ja, er komt veel tijd vrij voor kinderen en kleinkinderen en dat is héél leuk”. Ik moet Marcel niet vragen wat hij vindt van het in pensioen zijn. “Het doorgeven van het leven zelf, is tenslotte de essentie waarvoor wij hier rondlopen. Om het even of je dat nu bekijkt vanuit een gelovig of agnostisch standpunt. Anderzijds vind ik het niet leuk dat gepensioneerd zijn gepaard gaat met het afgesneden worden van de sociale contacten uit de vroegere werksfeer”, gaat hij verder. Dat bewijst dat hij zijn werk met liefde deed.

Marcel kreeg de volksdansmicrobe te pakken in 1967. Hij was 20 jaar, afgestudeerd. Tot dan speelde zijn leven zich af thuis, op de boerderij. Het dagpatroon was elke dag hetzelfde: halfzes opstaan, koeien melken, misdienaar zijn, college, huiswerk, slapen... Een gans nieuwe wereld ging voor hem open, een wereld waarin alles – zo dachten en voelden wij ook – mogelijk was. “In elk geval was er veel dynamiek in de Jong-Davidsfonds afdeling van Sint-Gillis-Waas, waar de plannen bestonden een volksdansgroep op te richten naar het model van Boerke Naas uit Sint-Niklaas.” Dit bewijst de grote invloed die het Davidsfonds, en vooral dan het Jong-Davidsfonds, had op de jeugd van toen. Ook ik heb mijn eerste volksdansschreden gezet via deze vereniging, en wij zijn zeker en vast niet de enigen!

“De tweede helft van 1967 was legendarisch voor onze generatie in Sint-Gillis-Waas. We voerden zelfs een kerstshow ‘1967 uit’ op, waarin ik mij kon uitleven in de rol van bokser Jack Dempsey.” (google even naar ‘Jack Dempsey Gene Tunney’ en bekijk of lees over het historische gevecht uit 1927!) Dat was een gebeuren, daar werd over gepraat, het raakte de mensen. “Nu er in onze huiskamers, voor, tijdens en na het avondeten zoveel shows en filmen te zien zijn op de buis, is dat allemaal heel anders geworden.

Er was ook BVT. “Het Brussels Volkstejoëter?”, vraag ik verbaasd. “He, he, neen, helemaal niet: Basket-Volley-Turnen, een sportcombinatie in het dorp”. Maar zelfs sportbeoefening was voordien verboden in het leven van een jonge boerenzoon. “Ooit ben ik thuis eens weggelopen omdat ik wou basketten bij de club. Dat uitgaan zondig was, daar kon ik inkomen, maar sporten... neen, daar was ik niet mee akkoord!”

Luc Vercauteren liet toen een grote indruk na op Marcel. “Hij speelde accordeon. En op die muziek kon ik dansen. Ik kwam in contact met het andere geslacht. Ook dat was nieuw.”

Ik vind dat Sint-Gillis-Waas toen een vooruitstrevende parochie was. Bij ons thuis in Rotselaar werden drie meisjes door de pastoor uit de kajotsters gezet omdat ze kwamen volksdansen “in korte mouwen”. Onze kinderen en kleinkinderen kunnen dat helemaal niet begrijpen, denken dat wij geremd en gefrustreerd waren in ons hele doen en laten.

“Eigenlijk zal ik mijn hele leven gefascineerd blijven door enerzijds accordeon, volksmuziek en volksdans, en anderzijds het mooie resultaat dat door samenwerking in een vereniging kan verwezenlijkt worden.” Een van die mooie resultaten die nog steeds in zijn herinnering gegrift zijn, was een optreden in Circus Krone, in München tijdens de ‘Oktoberfeste’ van 1974. “De grootsheid van die tent, van de piste, de tribunes gevuld met

tegen de borst gedrukt uit. De vollaard is een brioche brood, al dan niet met rozijnen, langwerpige vorm, maar de twee uiteinden zijn rond. Eén van de beide bollen was altijd versierd met een fictief muntstuk dat leek op de zilveren Spaanse munt de ‘patakon’. Soms liet men er ook een echte patakon in verwerken. Dit muntstuk was 50 stuivers waard en was gangbaar in de Spaanse en Oostenrijkse Nederlanden in de 17de en 18de eeuw. Het was voor de kinderen dus een aardig geschenk.

8. Van patakon naar ‘cognou’

Voorzien van zilverstukken was de patakon ook een felbegeerde prijs bij het boogschieten, het bolspel en het kaartspel. In Wallonië spreekt men van een ‘cognou’. De laatste jaren zien we in alle Kortenbergse bakkerijen de ‘cognou’s’ of ‘Kerstkindjes’ als feestgebak met Kerstmis verschijnen. De vollaard komt terug naar voor.

9. De kersttrunk en Glühwein

De kersttrunk was oorspronkelijk van eikenhout. In de kerstnacht werd hij door het gezinshoofd met wijwater besprenkeld en plechtig te branden gelegd in de haard. Pastoor Vincent Vanderhulst van Humelgem vertelde over dit gebruik in Meerbeek: “Op kerstnacht werd in Meerbeek een heel ‘eesgat’ of het onderste van een boom in de haard aangestoken. Er werd dan verteld tot de zware klomp helemaal opgebrand was. De sfeer was goed.”

Het serveren van een taart in de vorm van een boomstam is bij ons nog een overblijfsel van dit vroeger volksgebruik. De kersttrunk bij ons bekend als ‘den Bûche’ van het Franse ‘bûche de Noël’ werd na 1945 het luxegebak van Kerstmis. Een nieuwe traditie was de invoering van de Glühwein, een Duitse traditie. Deze verscheen eerst op de kerstmarkten en daarna ook op de straatfeesten. Zo werden de inwoners van de Meerbeekstraat en omgeving op 27 december 2006 uitgenodigd op een Glühweinavond.

10. Hulst en maretak

Ook hulst en maretak zijn verbonden met kerstmis. Sir James George Frazer, de grondlegger van de antropologie, schreef in 1922 over de maretak ‘The Golden Bough’ (de gouden tak). De maretak was de allesgenezer bij de druïden in de tijd van de Oude Belgen. Maretak vindt men vooral op de bomen in de omgeving van het Wijnegemhof te Erps-Kwerps. Vooral de dreef dicht bij de Leuvensesteenweg tussen de Wijnegemhofstraat en de Prinsendreef hangt vol met maretak.

4. De kerstboom met een Duitse oorsprong

De kerstboom is van Duitse oorsprong. In de verslagen van de fanfare De Eendracht te Kortenberg werd reeds in 1905 een kerstboom vermeld. In Kortenberg verbleven ook in de Belle Epoque rijkere Duitse families o.a. Lürmann. Deze bouwde twee villa's langs de Leuvensesteenweg: de latere villa Doyen, een Art-Nouveauegebouw, nu een geklasseerd monument en het latere notariaat van Ridder Clement de Creft. De verspreiding van de kerstboom werd vooral bevorderd door de Duitse soldaten tijdens de eerste wereldoorlog. Zij vierden 'Weihnacht'.

5. Kerst wensen

Men ging kerst wensen. Heel wat getuigenissen en heel wat liederen bleven bewaard in het Erfgoedhuis Kortenberg. In Everberg klonk het rond 1900 als volgt: "Ik kom om een heilige kest". Wanneer men niets kreeg dan luidde het: "Loop met Uw kop tegen de muur dat hem best".

Pastoor Vincent Vanderhulst van Humelgem was een geboren Meerbekenaar. Hij was de zoon van burgemeester Alexie Vanderhulst van Meerbeek en zijn ouderhuis was het 'pachthof van Alexie' in de Hulstbergstraat. Hij behoorde tot de 'Duvelen' (1). Hij vertelde dat de dag voor Kerstmis alle kinderen van Meerbeek vanaf 's morgens vroeg alle huizen afliepen en "Heilige Kest, wilde niet geven best" riepen. Al het geplakt fruit (2) kwam die dag naar voor en werd gul uitgedeeld.

Nog dikwijls horen we wanneer we op Kerstdag gaan winkelen "Allemaal ne Zalige Kerstmis". Kerst zingen is in onze dorpen verdwenen.

6. Kerstkaarten

Kerstkaarten waren populair bij de katholieke burgerij in de Kortenbergse villa's. De verspreiding bleef beperkt tot het interbellum, de periode tussen de twee oorlogen. Na wereldoorlog II waren ze uit de mode.

7. Boekweitkoeken en vollaarden als kerstgerechten

Boekweitkoeken waren voor 1914 in Meerbeek en Everberg de typische kerstgerechten. Ook de vollaard mag men niet vergeten. Pieter Breughel de Oude beeldde op zijn 'Kinderspelen' een jongetje met een vollaard

¹ 'Duvelen' in Meerbeek zijn fanfare 'De Ware Vrienden'. Hun tegenstanders zijn 'Sussen' of 'De Jonge Fanfare'. Meerbeek was muzikaal maar ook politiek verdeeld. Tot 1976 waren er twee politieke lijsten: de 'Duvelen' (eerder liberale invloed, in oorsprong de lijst van de burgemeester) en de 'Sussen' (eerder katholieke invloed, in oorsprong de lijst van de pastoor). 'Duvelen' en 'Sussen' gingen elk afzonderlijk Kerstmis zingen

² Geplakt fruit is fruit met plekken, waar dus bederf reeds merkbaar is. Men gaf niet het beste fruit aan de Kerstzangers.

volk, de sfeer. Gans de groep vond het fantastisch hoe de toeschouwers meeleefden met de Vlaamse danssuites. Dat was een geweldige ervaring."

Marcel is ook actief in de atletiekwereld. Bij 'Atletiekvereniging Lokeren' traint hij de jeugd. Of hij overeenkomsten ziet tussen atletiek en volkskunst: "Ja, de ontwikkeling van de persoonlijkheid is zeker een overeenkomst en dit zowel op het sociale vlak als op vlak van de mogelijkheden van het eigen lichaam ontdekken en leren waarderen. Ik ervaar dit als iets dat te weinig in het onderwijs zit. Wat mij betreft mag de lange zomervakantie met twee weken ingekort worden en ingevuld worden met sport, handvaardigheden, toneel, kunst en cultuur... gespreid over het ganse schooljaar." Hier kan en zal zeker nog over gediscuteerd worden, maar er zit zeker een grond van waarheid in. Het is misschien de enige manier om de jeugd van de pc-spelletjes weg te houden en ze actief te leren kiezen welke van de vele soorten ontspanning echt ontspanning gaan bieden. Tia Hellebaut legde na de Olympische spelen de vinger op de wonde. En Marcel vult aan: "Om de vier jaar, als de medailles op de Olympische Spelen geteld worden, zeggen we vol overtuiging dat er te weinig sport is op school. Vlaanderen zou hier eindelijk eens werk van moeten maken, naar analogie overigens met de ons omringende landen."

Maar de grote liefde is en blijft toch de volkskunst. Hij was er zowel gewoon vrijwilliger, als stafmedewerker. Sinds 1967 is hij lid van 'Drieske Nijpers' waar hij groepsleider was van 1974 tot 1981. Dat waren de topjaren voor vele Vlaamse volkskunstgroepen, met tientallen optredens per jaar.

Van 1994 tot 2000 was hij stafmedewerker bij de 'Vlaamse Volkskunstgemeenschap vzw' (VVG). In 2001 en 2002 stafmedewerker van Danspunt vzw en ten slotte van 2006 tot aan zijn pensioen was hij deeltijds stafmedewerker van het 'Instituut voor Vlaamse Volkskunst vzw', toen onze organisatie nog erkend was op het decreet Volkscultuur (later Cultureel-erfgoeddecreet). Over de rol van vrijwilligers en vrijgestelden zegt Marcel dat deze laatsten eigenlijk niet méér zouden mogen zijn dan het smeermiddel om een organisatie te laten draaien. Het echte werk wordt gelukkig nog steeds gepresteerd door vrijwilligers aan de basis en dient enkel gefaciliteerd te worden.

Al die organisaties en verenigingen hebben iets uniek, iets eigen. Ze hebben allemaal een verhaal, het ene al aangenamer en succesrijker dan het ander. "Hoe meer ik er over nadenk, hoe mooier ik de realisatie van VVG zie met de inrichting van drie cycli van driejarige cursus 'Lesgever Vlaamse Volksdans' met een 50-tal afgestudeerde lesgevers in Vlaamse volksdans. Hoe meer ik de resultaten bekijk die mensen als

Roland Decorte, Piet Ballin, Geert Pauwels, en anderen behaalden in hun groepen, hoe fierder ik ben op die realisatie.”

Nu is Marcel 65, gepensioneerd. Hij behoort volgens onze politici tot die categorie van mensen die niet meer mogen werken, die bij de bejaarden behoren. Maar velen van die ‘bejaarden’ hebben nog dromen, nog inspiratie. Terwijl wij hier in het duister van de zomeravond dit gesprek voeren, vertelt Marcel over een droom die hij graag verwezenlijkt had gezien: “een studiedienst (IVV) en beoefenaars (VVG, VVKB, Gilden) samenwerkend in één platform, erkend op het Cultureel-erfgoeddecreet. Zijn droom is dat dit platform dan nog goed zou samenwerken ‘in het veld’ met Heemkundige Kringen voor beoefening en voorstellingen ; met Danspunt voor dansopleidingen, en met LECA (voorheen Volkskunde Vlaanderen) en andere erkende organisaties van de sectoren erfgoed, Jeugd en Amateurkunsten.”

Pratend met Marcel ben ik ervan overtuigd dat er op dromen, creativiteit en inspiratie geen leeftijd staat. Dat ondervond ik ook tijdens mijn gesprekken met de ‘Flandriens’. Dromen en inspiratie zijn er zolang er de lust om te leven is. Dat verbieden, kan geen enkele politicus gelukkig in een wet laten vastleggen. “Inspiratie heb ik zeker nog”, beëindigt Marcel het gesprek, “maar ik besef dat de weg die ik afgelegd heb sommige mensen en organisaties afschrikt. Ik zal dus zelf niet veel meer verwezenlijken, maar zal graag meewerken aan initiatieven die de Vlaamse volkscultuur in stand houden en vooruit helpen.”

Onderweg naar huis zie ik terug het beeld van de ‘grote’ vendelier voor mij in de Leuvense aula. Ik denk aan iets wat hij tijdens de avond ook nog zei: “Mijn lichaam laat me aanvoelen dat ik ouder wordt. Puur fysiek is het niet leuk om dat te ervaren. Met een boutade zeg ik wel eens ‘oud worden is het ongelukkige neveneffect van te blijven ‘.”

Johan

VOLKSGEBRUIKEN

Kerstrituelen om niet te vergeten in het Dijleland (Vlaams-Brabant)

Dr. Henri Vannoppen

1. De geboorte van Christus en de Winterzonnewende

Op 25 december vieren we Kerstmis. Sinds Paus Julius I (4de eeuw) is deze datum de vaste datum, waarop de geboorte van Christus herdacht wordt. De Germanen kenden het Joelfeest of de Winterzonnewende of het Midwinterfeest rond 21 december. Het waren de donkerste dagen van het jaar. Het was de overwinning van het terugkerend zonlicht op de winter.

2. De kerstkribbe of het ‘kribbeke’

De kerstkribbe heeft de H.-Franciscus van Assisi als uitvinder (13de eeuw). Via de Minderbroeders werd deze kerststal over Europa verspreid. In de fusiegemeente Kortenberg is hij laat ingevoerd. De familie Chantraine-Salkin in de Abdijdreef te Kortenberg had al een kerststal voor 1914. Joseph Chantraine was de uitvinder van de stuurknuppel voor vliegtuigen. Het Chantraineplantsoen in het bedrijvenpark Guldendelle te Kortenberg herinnert aan hem.

3. Een wassen Kindje Jezus bij de rijke families in Erps en Kwerps

De familie Van Messem in Erps had rond 1900 een wassen Kindje Jezus met een wit kanten kleedje. Het lag op nagemaakt stro in een houten bedje met 4 poten. Het geheel stond onder een globe. De familie Van Messem woonde in de Kerkstraat, de huidige Frans Mombaersstraat. Het wassen kindje kwam van kanunnik Van Messem. Via zijn zuster Adrienne Van Messem, de prefecte van de Congregatie van O.-L.-Vrouw en ook de zuster van gemeenteraadslid ‘Jan Mes’ kwam dit pareltje aan de familie Elseviers. Het werd tentoongesteld ter gelegenheid van 900 jaar Kwerps. Gemeenteraadslid Jeanne Poot in de Frans Mombaersstraat had ook een dergelijk wassen Kindje Jezus. Het kwam via haar moeder Leonie Poot-Salens van de bakkersfamilie Salens in de Vissegatstraat. De familie Salens had daar voor 1914 een winkel, bakkerij, maalderij en melkerij.

Marcel Oelbrandt, herkenbaar op de laatste rij, was in 2009 aanwezig op het eerste internationaal forum voor de bescherming van bedreigd cultureel erfgoed in Jiuzhaigou, China.

'Gepeste' Kop

Recept varkenskop uit Rotselaar: zoals mijn vader dat van zijn moeder Bertil geleerd heeft.

Voeg bij een halve varkenskop een halve kg stoofvlees. Doe er eventueel ook een stukske van de poten en oren. Was de kop, en leg hem samen met het overige vlees in een grote kookpot. Overgiet met water, laat koken en schuim af.

Laat nadien op een zacht vuurtje goed gaarkoken. Omdat mijn lieve vrouw en drie dochters dit niet zeer mooi vonden, moest ik dit wel 's nachts doen als iedereen sliep. Maar ja, dit probleem kent u waarschijnlijk ook bij het bakken van een boeksering. In een deftige familie mag dat niet in huis gebeuren.

Neem ondertussen een ui, een wortel en snij die in stukken. Voeg alles bij de sudderende kop en kruid met peper, een laurierblad, wat tijm en een kruidnagel. Wij deden er thuis - en doen er nog steeds - altijd een boterham bij, langs beide kanten goed besmeerd met mosterd.

Wanneer alles goed gekookt is, komt het 'plezierigste' werk: het ontbenen van de kop.

Alles gaat nadien door de vleesmolen in een kom. Laten afkoelen onder een gewicht zodat het vlees goed samengeperst wordt.

De volgende dag geniet je dan van één van de heerlijkste Vlaamse gerechten. Beenhouwers, het spijt me, maar dit vlees is niet te koop.

Eén belangrijk detail nog: wil je de vrede in het huishouden bewaren, zorg dat alle potten en pannen afgewassen zijn en dat alle afval in de juiste bak gesorteerd is vooraleer moeder de vrouw opnieuw in de keuken komt...

Smakelijk

Johan

STREEKDRACHTEN

De streekdracht van de vrouwen in de Hoge Ardennen

Dr. Henri Vannoppen

Na de mannenkledij komt de vrouwenkledij uit de Hoge Ardennen aan bod. We vertrekken met Jean Lefèvre's 'Traditions de Wallonie'. We vergelijken met de expo van 'Val de Glain, Tere de Salm' in 1978 in Provèdroux en we vergelijken met de streekdrachten in Vlaanderen. De volkskunstgroep 'Le Réveil Ardennais' van Stavelot opgericht in 1949, koninklijk sedert 1999, treedt nog steeds op in de kledij van hun groot- en overgrootouders uit de Hoge Ardennen.

1. Het beeld van de streekdracht in Wallonië bij Jean Lefèvre

De vrouwen op het platteland in Wallonië droegen een blouse of jak ('corsage') en een lange rok ('jupe'). Ze waren vervaardigd uit wollen of katoenen stoffen ('le pilou'). De grote voorschoot ('le tablier') behoorde eveneens tot de volkskledij. Daarbij droegen de vrouwen de Indische sjaal – wij zouden zeggen een Kasjmierneusdoek – die over de schouders hing en die vooraan gekruist werd. Als hoofddekseel droegen de vrouwen een eenvoudige witte muts, die onder de kin vastgebonden werd of een neusdoek. In de zomer, in de maanden juli en augustus droegen de landbouwersvrouwen de 'chapeau de paille à bavolet'. Deze strohoed moest hen beschermen tegen de zon en tegen het stof bij het pikken van het graan en het keren van het hooi (1).

2. De jak en de rok

De kledij van de vrouw bestond gewoonlijk uit 2 delen: de jak en de rok. De jak was een blouse, die uitsloeg aan de lenden de zgn. 'blouse à basque'. Ze had lange mouwen en een rij knopen vooraan. Deze jakken waren in de winter uit flanel met grote ruiten of lijnen. In de zomer waren ze uit satijn, zelden uit zijde.

De rok werd dikwijls vervaardigd uit tiretein, een zware stof, heel zwaar en heel dik. Als kleuren gebruikte men rood-zwart, rood-bruin en blauw-zwart. De rok werd opgehouden door een band. De rok werd gewoonlijk thuis vervaardigd en ging een levenlang mee. Rond 1890 had men lange zwarte of blauwe rokken uit laken of serge. Ook zat de rok soms in het jaarloon van het vrouwelijk dienstpersoneel. Een voorbeeld. Een meid kreeg in 1868 een jaarloon van 70 frank met een rok en een paar schoenen.

Op het einde van de 19de eeuw kwamen de lichaamsvormen beter tot uiting door 'le corset à baleines'. Zoals in Vlaanderen gebruikte men baleinen in de blouse. Deze blouse met baleinen had ook de functie van bustehouder denk maar aan het bruidskleed in het Erfgoedhuis Kortenberg.

Rond 1900 verschenen de witte blouses versierd met kant en broderie. In de winter werden ze vervangen door fluwelen of flanellen blouses. De fluwelen waren wat kleur betreft zwart, blauw of rood. Ook voor de flanellen blouses gebruikte men geen donkere stoffen (2).

3. Geen succes voor de crinoline

Rond 1830 verscheen de crinoline of de hoepelrok. Hij kende echter geen succes op het platteland in de Hoge Ardennen. De crinoline was ook geen praktisch kledingstuk.

4. De 'pelisse' of kapmantel, naast de pelerine en de 'grand noret'

Mantels kende men op het platteland niet. Om 's zondags naar de mis te gaan droeg de vrouw een lange cape: de 'pelisse'. Deze kapmantel was vervaardigd uit zwart laken en was versierd met kant, broderie of bont van de bunzing of van het konijn. De kapmantel kwam uit Parijs, waar hij rond 1770 door de burgerijvrouwen gedragen werd. Langzamerhand veroverde hij het platteland. In Vlaanderen had men naast de zwarte kapmantels in laken, die veel duurder waren, ook veel goedkopere gekleurde katoenen kapmantels (3). Deze laatste vonden we niet terug in de Hoge Ardennen.

Sommige dames droegen een pelerine, anderen sloegen een grote neusdoek over het hoofd, die ze als hoofddoek en omslagdoek gebruikten. Men noemde hem 'grand noret' of grote neusdoek. Dikwijls hadden ze hem zelf gebreid (4).

De pelerine was een kort zijden schoudermanteltje zonder mouwen afgezoomd met franjes, dat tijdens de zomer gedragen werd. Het was zowel in Wallonië als in Vlaanderen 'Le dernier cri de Paris' (5).

Na een half uurtje verscheen de slager die het dier ging verdelen. De hammen werden na het zouten met een koord in de schouw gehangen om te roken. Het vlees dat overbleef werd met zout ingewreven en in het pekeltvat geplaatst, en stevig aangedrukt. Te veel zout werd er echter niet gebruikt, het zouten werd door iemand met ervaring gedaan.

Bloedworst

Het principe van bloedworst maken is eenvoudig: De meeste recepten gaan uit van zeker twee maal zoveel vet vlees als bloed.

De longen, de tong, het hart en de milt werden hierbij gebruikt. Alles werd in stukken gesneden en goed gewassen. Uit de long werden de grootste luchtkanalen verwijderd. De stukken orgaanvlees werd een half uur goed gekookt in bouillon van prei, jeneverbessen en zwarte peperkorrels. Na afkoelen ging alles door de vleesmolen. Alle restanten vlees werden met een stuk buikspek met de zwoerd gaargekookt in dezelfde bouillon en eveneens gemalen. Zowat 1 kilogram heel fijngesneden ui werd gegaard in varkensvet. Alles werd gemengd en als de brij voldoende afgekoeld was, werden er de geheime kruiden aan toegevoegd en ongeveer 1,5 liter bloed werd er bijgevoegd en grondig gemengd. Zout mocht niet ontbreken.

De vleesmolen werd omgebouwd, de messen werden verwijderd en een teut kwam in de plaats. De darm werd gevuld en de worsten werden op lengte gedraaid. De worsten werden gedurende een half uur gepocheerd in heet water, dat juist niet kookt, tot ze van rood naar bijna zwart kleurden. De worsten werden op zuiver, vers stro gelegd om af te koelen en te drogen. Meteen uit het water waren ze heerlijk. Na een dagje in de kelder waren de worsten goed opgesteven en kon je ze mooi bakken in hun eigen vet. De pastoor kwam langs om de slacht te zegenen en zijn koteletten te halen. De helpers kregen hun deel van de worst. Als iedereen zijn werk zorgvuldig had gedaan, kwam er die winter toch een beetje vlees op tafel.

Jos

Het varken wordt geslacht

Iedereen die een beetje boerde, en dat waren er zeer velen, had wel een varkentje om vet te mesten. Maar omdat het niet eenvoudig was om vlees te bewaren, werd er gewacht tot in de slachtmaand om dat varkentje te slachten. Het is echt nog geen 50 jaar geleden dat thuis slachten nog in gebruik was. De opkomst van koelkasten en diepvriezers heeft het bewaren van vlees veel eenvoudiger gemaakt. Nu kan je elke dag bijna alle vlees vinden bij de slager om de hoek. In november werd bij de meeste inwoners een varken geslacht dan was het druk in het huishouden want dan werden er pensen, pensensoep en kipkap gemaakt.

Op een koude herfstdag was er veel beweging op het erf. Dagen voordien was moeder de vrouw bezig om de ladder met heet water te poetsen. Potten en pannen werden klaargezet want binnen enkele dagen zal de slachter met zijn helper komen. Ook het pekelvat werd uitgeschuurd en de zoutvoorraad werd aangevuld.

Die dag was moeder vroeg water aan het koken want het was de dag van de slacht. Het varken spartelde serieus tegen als het uit zijn donker kot gesleurd werd, maar dan was het ook meteen afgelopen. Met een slag van een behoorlijk grote houten hamer werd het dier verdoofd, naar een ladder gesleept en er met zijn achterpoten aan een dwarshout gebonden. De ladder werd recht gezet, boven een teil of wastobbe met een beetje water, en de slachter stak de halsslagader door. Een van de helpers kreeg de opdracht steeds in de teil met bloed te roeren tot het bloed was afgekoeld, om het klonteren tegen te gaan.

Met een bussel stro werden de haren afgebrand en, met een scherp mes en kokend water werd het dier zo goed mogelijk geschoren om vervolgens opengesneden te worden. De ingewanden werden verwijderd en weer moest iemand de darmen spoelen met heel veel water, de darmen werden gekeerd en geschraapt tot alle onzuiverheden verdwenen waren.

Poten en kop werden verwijderd en zouden een aparte bereiding krijgen. Met een vers gewassen laken werd het dier afgedekt en weggezet. De messen en ander getuig werden afgewassen in heet water.

Alles aan een varken werd gebruikt, alleen de blaas was voor de jongeren. Deze blaas werd opgeblazen en met een koordje samengebonden en te drogen gehangen. Dat zou later een prachtige bal opleveren.

Dan was het tijd voor een borrel. Het dier moest immers een beetje versterven in de ochtendkou. In sommige streken werd er tot de volgende dag gewacht doch bij ons werd het werk in een dag uitgevoerd.

5. 'Lu tahe' of de 'moederkestes'

De 'moederkestes', in het Frans 'la poche' en in de Hoge Ardennen 'lu tahe' was het zakje in stof dat met twee linten om de taille vastgesnoerd was en dat verborgen was onder de voorschoot. Daarin stak men zakdoek en geld (6). De moederkestes was duidelijk zichtbaar tussen de rok en de voorschoot bij de vrouw op het schilderij 'De botteresse daagt de oude stroper uit' van J.B. Vieillevoye. Het ging hier om een Waalse voorstelling. De moederkenszak of maal was ook algemeen gekend in alle Vlaamse provincies. Het was een utilitair kledingstuk (7).

6. De voorschoot

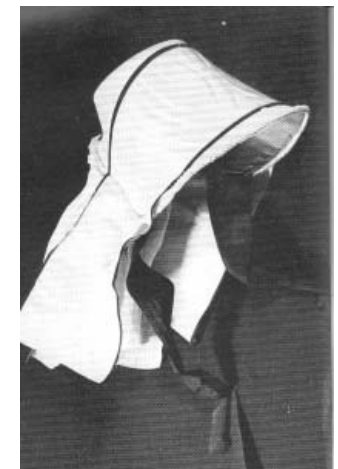
In de week was het een witte of blauwe voorschoot uit gewone stof. 's Zondags was hij uit satijn, zijde of merino. De linten van de voorschoot werden op de rug dichtgeknoopt (8).

7. De mutsen

Binnenshuis droeg de vrouw in de Hoge Ardennen de witte muts die onder de kin gebonden werd. Op zondag was ze uit zwart satijn. In Cierreux droegen de meiden beide hoofddekseis in de periode 1868-1874.

8. De 'chapeau à bavolet' of barada

In de zomer droegen de Ardense dames 'le chapeau à bavolet' of 'badjolet'. Hij was gemaakt uit wit stro. Hij is open langs de achterzijde. Een kleine witte doek met bloempjes versierd zat vast aan de strohoed en bedekte volledig de hals van de draagster. Langs de voorzijde beschermde de hoed volledig de ogen van de draagster tegen de zon. Een brede gekleurde band met bloemen of ruiten bedekte de strooien hoed en hing langs elke zijde wat op de schouders. Men sprak ook van 'le barada' wanneer men het over dit hoofddekseis had (9). Deze strohoeden werden vervaardigd

in de Jekervallei (de Jeker is in het Frans 'le Geer') in het noorden van de provincie Luik op de grens met de provincie Limburg (10). We zitten hier dicht bij het 'spaantje' of bij de spaanhoed in Vlaanderen, typisch voor de 19de eeuw.

Reisverhalen kunnen ook interessant zijn voor de kledijgeschiedenis.

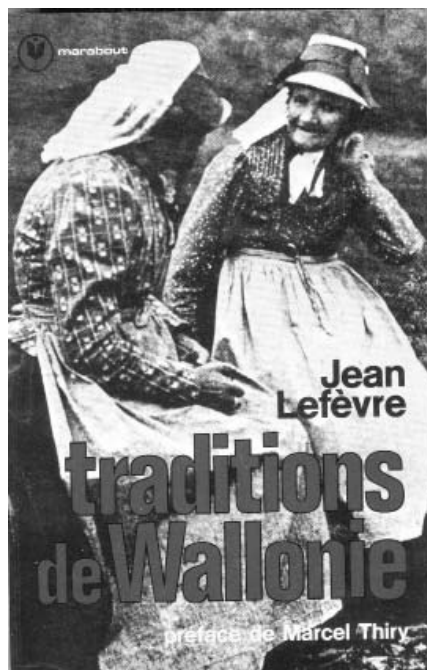
Eugène Gens (Verviers 1814-1881) was een van de letterkundigen, die reisverhalen schreef, het begin van het toerisme. Hij was ook professor letteren en wijsbegeerte aan de Leuvense universiteit. De schrijver Eugène Gens kende de streek van de Hoge Ardennen vrij goed. Hij wandelde dikwijls naar Salm-Château. Bij zijn terugkeer stopte hij bij 'aubergist' Lekeu, de burgemeester van Grand-Halleux en hij at er zijn 'chevny' of een omelet met spek. Zijn collega Willem Lambert (1818-1909), ontdekker van het Kempens steenkoolbekken, professor geologie en mijnbouw aan de Leuvense universiteit en wonende te Zaventem was uit Grand-Halleux afkomstig. Eugène Gens beschreef de barada in de jaren 1850-1860. Het was een jong meisje van 20 jaar dat de barada droeg. De voorzijde had de vorm van een wan. Aan de strohoed hing een buitenmaatse bavolet als een gordijn tot midden de rug (11).

9. Het schoeisel

Vrouwen droegen zwarte of niet gekleurde gebreide kousen. Ze droegen klompen of schoenen. Later verschenen ook de hoge bottines uit fijn leder.

10. Feestkledij bij huwelijken

De bruid en de bruidegom huwden in hun zondagse klederen. Bij huwelijken was het de gewoonte om met geweren of pistolen of kanonnetjes te schieten. Toen de bruidegom en zijn gezelschap in 1654 te paard vanuit Dairomont (Grand-Halleux) kwamen, werden ze op gewerschoten onthaald bij de hoeve van de bruid in Reharmont. Dit

VOLKSCULINAIR

Verdwenen uit ons geheugen

Onze voorouders waren altijd inventief om te overleven. Er waren nog geen Weckpotten, diepvriezers of koelkasten voor het gewone volk. Alleen de grootgrondbezitters en superrijken en enkele industriëlen beschikten over een ijskelder. Al de anderen moesten zich behelpen met inzouten van vlees en groenten om hun voedsel te bewaren. Zo was er bij ons alleen aan het Kasteel een ijskelder.

Ijskelders werden in vele materialen en vormen gemaakt. Je vond met hout beklede kuilen in de grond, bouwwerkjes van hout of baksteen met rieten daken, of als deze geavanceerde ondergrondse kelders zoals op het kasteel. De meest overgebleven zijn in baksteen met een koepel- of tongewelf gebouwd. Het gewelf werd afgedekt met aarde en er werden bomen op of omheen geplant. De bakstenen muren zijn dik en eventuele spouwruimtes werden geïsoleerd met turf. Via de ingang, aan de noordzijde gelegen, leidt een korte gang naar een deur die toegang geeft tot het gewelfde gedeelte. De deuren werkten als een sluis om zoveel mogelijk de warmere buitenlucht buiten te sluiten. Op de bodem liggen houten vlonders vanwege het smeltwater. Het smeltwater werd via goten afgevoerd of verdween direct in de zanderige grond, bijvoorbeeld in de zandlaag. Belangrijk voor een goede ijskelder was de afvoer van vochtige lucht via ventilatiegaten.

In deze ruimte werd in de winter het ijs van het Canard opgestapeld, om in de zomer te gebruiken. Een ijsmeester zorgde er voor dat er dagelijks voldoende ijs aan de keuken van het Kasteel werden bezorgd. Daar stond een echte 'ijskast', een dubbelwandige zinken kast waar in het binnenste deel het eten werd bewaard, tussen de twee wanden werd het ijs op een rekje aangebracht. Onderaan werd het ijswater opgevangen en moest dagelijks afgelaten worden.

Ijskelders en ijskasten behoren nu tot het verdwenen industrieel erfgoed.

Jos

■ ■ ■

Moedertaal – Raymond van het Groenewoud

*Ik zing in de taal van m'n moeder, ik zing in m'n moedertaal.
Tussen walvissen en haaien is ook plaats voor een garnaal.*

*Ik zing in de taal van m'n moeder. Dat lijkt mij een heel goed plan.
'k Was vaak genoeg een lafaard, maar hier in ben ik een man.*

*I'm not a fake American. Vertel geen vals verhaal.
Ben ook geen Cockney charlatan, wat is dat allemaal.*

*Ik zing in de taal van m'n moeder, ik zing in m'n moedertaal.
Tussen walvissen en haaien is ook plaats voor een garnaal.*

*Ik ben gewoon een Vlaming ; daarvoor schaam ik me niet.
Dus zing ik niet in 't Tsjechisch of Engels of Sanskriets*

*Ik zing in de taal van m'n moeder, ik zing in m'n moedertaal.
Tussen aanstellers en klonen, lijk ik weer geniaal.*

*I'm not a lonesome cowboy. Leef niet in 't wilde westen.
En ik verdoe m'n tijd niet met het nadoen van hun geste.*

*Ik zing in de taal van m'n moeder, ik zing in m'n moedertaal.
Tussen walvissen en haaien is ook plaats voor een garnaal.*

*Ik zing, ik zing in m'n moedertaal
Tussen walvissen en haaien is ook plaats voor een garnaal
Tussen al die papegaaien is ook plaats voor een nachtegaal
Tussen walvissen en haaien is ook plaats voor een garnaal!*

schieten bij huwelijken werd verboden in 1847 door de gemeenteraad van Lierneux op aandringen van de gouverneur van Luik (12).

11. De 'afûyeure' bij de begrafenis

Bij begrafenissen droegen de vrouwen zeer grote afûyeures. Het waren grote zwarte laken stukken stof, die boven het hoofd gedragen werden. Deze rouwkledij kwam praktisch tot tegen de grond (13). We kunnen deze rouwkleding vergelijken met de falie langs de Maaskant in Limburg, in Noord-Brabant, in de Antwerpse Kempen en in het Rijnland (14).

12. Vlas kweken, spinnen en weven in een autarkische gemeenschap

In Lierneux vond men in 1880 nog 1,61 ha vlas en 1,93 ha hennep. Voor het vlas ging men als volgt te werk:

- - het vlas roten door het open te spreiden in de weide en het nat te maken
- - het vlas drogen: In Provèdroux deed men dit voor 1914 in de bakoven nadat het brood gebakken was.
- - het vlas zwingelen, waarbij men de vezel loskrijgt van de stengel of het hout. Men gebruikte hiervoor een zwingelstoel (een plank met een nogal scherpe boord) en een zwingelberd (een soort kapmes om de stengels van het vlas af te kappen) (15).
- - het hekelen waarbij de draden door de hekel, een vierkant met fijne ijzeren of koperen stekels van ongeveer 5 cm lang getrokken werd om alle afval te verwijderen.

Daarna kon men het vlas spinnen en dan naar de wever brengen. Er was een wever in Ville-du-Bois. Catherine Engelbert stopte daar in 1930 als laatste met weven (16).

Besluit:

Wanneer we de kledij in de Hoge Ardennen vergelijken met deze in Vlaanderen, dan zien we geen grote verschillen. We hebben de indruk dat de mode van Parijs heel wat bepaalde en na enkele decennia als verzonken cultuurgoed in Wallonië en Vlaanderen terecht kwam zelfs in geïsoleerde streken zoals de Hoge Ardennen. De 'chapeau à bavolet' of de 'barada' en de rouwkleding zijn wel typisch voor de Hoge Ardennen, maar dan mag men niet teveel denken aan de spaanhoed en de falie.

Noten:

- (1) J. LEFEVRE. Traditions de Wallonie. Marabout nr. 26. Verviers, 1977, p. 47-48.
- (2) C. LEESTMAN. La vie quotidienne dans une ferme d'Ardenne en 1878. Catalogus van de gelijknamige expo in Provèdroux (Vielsalm) van 27 maart tot 9 april 1978, p. 61, p. 101-102.
- (3) H. VANNOPPEN. Streekdrachten in onze gewesten. Gent, 1994, p. 137-138.
- (4) C. LEESTMAN. O.c., p. 102.
- (5) H. VANNOPPEN. O.c., p. 139
- (6) Idem, p. 102.
- (7) H. VANNOPPEN. O.c., p. 127 en p. 135.
- (8) C. LEESTMAN. O.c., p. 102.
- (9) Idem, p. 103
- (10) L. REMACLE. Le chapeau à bavolet en Wallonie-Enquêtes du Musée de la Vie Walonne, deel IV, 1947, p. 321-334.
- (11) C. LEESTMAN. p. 24-25, p. 105-106.
E. GENS Souvenirs de vacances, Brussel, 1878 (2de uitgave) p. 238-239.
- (12) C. LEESTMAN. O.c., p. 131.
- (13) C. LEESTMAN. O.c., p. 104 en p. 135.
- (14) H. VANNOPPEN. O.c., p. 105, p. 233-234
- (15) H. VANNOPPEN. De streekdrachten in het aloude Hertogdom Brabant -De Brabantse Folklore, 1978, p. 53-55.
- (16) C. LEESTMAN O.c., p. 141.

Illustraties:

1. B 1. Catherine Joseph Lekeu, echtgenote Jeukens (1832-1916) uit Grand-Halleux met jak en rok
1. B 2. Thérèse Lambert-Jooris uit Grand-Halleux (einde 19de eeuw). Bemerkt de grote voorschoot
1. B 3. De 'chapeau de paille à bavolet' uit de Hoge Ardennen
1. B 4. Twee oude vrouwtjes uit de omgeving van Spa rond 1905 met de barada (Collectie Musée de la Vie Wallonne)

MOEDERTAAL

Eigen aard

De eigen aard is goud waard. Dat geldt voor alle uitingen van volkscultuur zoals dans en klederdracht, maar evenzeer voor het Nederlandstalige lied.

Onlangs woonden wij het afscheid van 'De Kreuners' bij. Deze Vlaamse rockers hebben in hun eigen taal een hele mooie carrière opgebouwd. Dat zij driemaal een sportpaleis vulden met mensen van drie generaties, is hartverwarmend voor elkeen die de eigen taal en cultuur genegen is.

En 'De Kreuners' zijn niet de enige Vlaamse artiesten die daarmee succes kennen.

Ook Raymond van het Groenewoud (www.raymondvanhetgroenewoud.be) heeft daarmee een succesvolle carrière uitgebouwd. Op zijn jongste cd 'De laatste rit', maakt hij er zelf een heus statement mee.

Vervang in de liedtekst op de volgende bladzijde de woorden 'Ik zing in de taal van m'n moeder' door de woorden **'Ik dans in de aard van m'n moeder'** en je bekomt een prachtige tekst voor elkeen die Vlaamse volksdans in het hart draagt. Want als het Vlaamse lied al bedreigd is, wat dan te zeggen over de Vlaamse volksdans? Ga daar maar eens naar op zoek bij de VRT?!

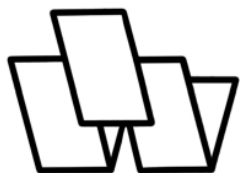
Marcel Oelbrandt

Opmerkingen, reacties en bijdragen

Langs deze weg wil de redactie alle lezers bedanken. Zij hoopt dat het gevarieerd aanbod aan artikels op prijs wordt gesteld en is op zoek naar opmerkingen en reacties op het materiaal dat verschijnt. Tevens willen wij anderen de kans geven om iets te publiceren. Artikels kunnen ingezonden worden naar volkskunst@instituutvlaamsevolkskunst.be tegen de inleveringsdata: 1 februari, 1 mei, 1 augustus en 1 november.

Stefaan Haesen

<http://www.instituutvlaamsevolkskunst.be>

PUBLICATIES

Dansbundel

DANSEN UIT HOOGSTRATEN

76 pagina's

Kostprijs 3,60 euro
+ portkosten

Te bestellen via onze besteldienst:

- Paula Wouters - Herentalsebaan 73, 2240 Zandhoven (Viersel)
- Telefoon 03 475 12 05

of via

- bestellingen@instituutvlaamsevolkskunst.be

of via

- Secretariaat IVV - Zwaluwstraat 16, 9160 Lokeren
- Telefoon 09/348.36.16 – 0476/355 976
- secretariaat@instituutvlaamsevolkskunst.be

Wat biedt deze bundel?

Historische achtergrond

... Hoogstraten trad in de geschiedenis toen Hendrik I, hertog van Brabant, de oude nederzetting langs de 'hoge straat' in 1210 stadsrechten verleende en de rang van Vrijheid schonk. Sindsdien woonden er te Hoogstraten 'poorters' van wie de naamlijsten van 1444 tot 1794 bewaard bleven ...

... Abraham werd vóór de eerste wereldoorlog nog uitgevoerd op de teerfeesten van het Eglantierke, waar Louis Doms' vader hen begeleidde. Het gaat om een zuivere speldans waarvan in Mol en Kalmthout varianten werden opgetekend ...

... Fezelen is een figuurdans die mogelijk verband houdt met een dans als Hal- en Bergenkermis uit Minderhout en de Almelose Kermesse in Overijssel en Gelderland ...

... wellicht is de Hoogstraatse Galop een overblijfsel van een vroegere Hoogstraatse Kadril ...

... rond de jaren 1903 speelde mijn (= Louis Doms') vader de Karnaval op vastenavond op het teerfeest van de maatschappij het Eglantierke. De dans was vermoedelijk ook in Merksplas gekend. De Karnaval hoort thuis in de kadrielsfeer ...

... de Weversdans werd rond de jaren 1893 op de dinsdagnamiddag van Hoogstraten-kermis (vierde zondag van september) in het Kermisstraatje voor en door het volk gedanst. De Weversdans werd onder de naam Weversflikker ook nog te Zevendonk (Turnhout) genoteerd door Theofiel Peeters ...

... Boer en Boerinneke is op een volkse manier verrijkt cultuurgoed. Het gaat hier om vormen van 'schottische' die bijeengebracht zijn rond het thema van het werven van het meisje door de jongeman ...

... de Meiboombdans hangt nauw samen met de oude traditie om, daags voor de eerste meidag, de meiboom te planten. De oorsprong van deze Meiboombdans kon niet achterhaald worden. Toen ik (= Louis Doms) hem door mijn moeder aangeleerd kreeg werd hij reeds lang niet meer uitgevoerd. Voorzeker gevolg van het feit dat rond 1890 de toenmalige pastoor-deken van Hoogstraten het gemengd dansen bij het kapelleke had afgekeurd ...

Inhoud

De bundel bevat dansbeschrijvingen, muzieknotatie en danstekeningen van volgende dansen:

- Abraham
- Boer en boerinneke
- Fezelen
- Hoogstraatse galop
- Karnaval
- Meiboombdans
- Weversdans

De bundel is de 4de in de reeks Dansen uit de Vlaamse Gewesten.

REDACTIONEEL

Abonnementen 2013

Beste Volkskunst-abonnees,

Zoals reeds door onze voorzitter werd aangehaald in het editoriaal, slagen we er ondanks het wegvallen van de subsidies van de Vlaamse overheid in om onze werking staande te houden. Concreet is 'Volkskunst' zelfbedruipend (de inkomsten van lidgeld en advertenties dekken de uitgaven). We willen dit uiteraard zo houden!

Daarom toch een kleine oproep: We merken dat verschillende personen en organisaties niet elk jaar hun abonnement vernieuwen, maar zich na een korte onderbreking wel terug abonneren. Het is moeilijk om dit fenomeen te doorgronden, maar ik wil hierbij alle abonnees en oud-abonnees danken voor hun bijdrage en tegelijk ook vragen om deze beperkte vorm van steun te handhaven of herstellen. IVV stevent af op het 50-jarig bestaan, een jubileum dat je niet haalt met een werking zonder draagkracht. De redactie hoopt om nog enkele jaren te kunnen doorgaan met het uitgaven van 'Volkskunst'.

Stefaan Haesen

IVV onder-voorzitter en verantwoordelijke communicatie

Het abonnementsgeld voor 2013 bedraagt 15 euro, over te schrijven op bankrekening 416-3079451-83 van IVV, Dorpsstraat 83 te 9190 Stekene, met vermelding van 'Volkskunst' en het adres van de abonnee.

Buitenlandse abonnees betalen 20 euro, over te schrijven naar IBAN nr. BE14 4163 0794 5183, BIC code KREDBEBB.

Verenigingen en organisaties kunnen zich abonneren voor 17,50 euro en ontvangen dan elk kwartaal twee gedrukte exemplaren.

Voor 25 euro krijgt je groep daarnaast een gepersonaliseerde toegang tot de IVVwebsite. Daarmee kan je samenvattingen van dansen en vendelreeksen afhalen en Volkskunst in digitaal formaat.

■ ■ ■